

ELS PRECEDENTS DE LA CATEDRAL GÒTICA

PERE FREIXAS I CAMPS
JOSEP M. NOLLA I BUFRAU

LES CLAUS DE LA TROBALLA

Fins fa ben pocs anys, els precedents de la catedral gòtica no eren altra cosa que dos edificis successius en el temps, imprecisos o desdibuixats enmig d'una boira tan densa que no era possible anar més enllà de la suposició (Freixas *et al.*, 2000; Freixas/Nolla, 2002). Els textos i tota mena d'antecedents deixen clar solament dues coses: l'existència d'una catedral romànica, consagrada el dia 21 de setembre de 1038, i d'un edifici anterior del qual se'n coneixia l'existència segura d'ençà del 834, per bé que de les fonts se'n pot desprendre una presència anterior a aquesta data (Marquès, 1993, doc. núm. 2). D'aquest temple primigeni, dedicat a Santa Maria, se'n suposava, alhora, un origen tardoantic, paleocristià o visigòtic, esdevingut mesquita durant els anys de domini àrab (714/717-785). Cap evidència arqueològica no era possible adduir per intentar saber com era aquesta construcció.

De la gran seu bastida durant l'episcopat de Pere Roger se'n conserven avui dempeus restes ben notables, com ara la torre de Carlemany, la canònica i el claustre, i també mostres de mobiliari litúrgic de gran vàlua i interès iconològic com, per exemple, la cadira episcopal, dita de Carlemany, i la mesa d'altar, que compten entre els primers testimonis de l'escultura romànica del país. Encara que de lluny i amb escassa precisió, la pervivència d'aquestes mostres de la catedral romànica consagrada, però encara en obres, l'any 1038, prefiguraven o feien possible imaginar una construcció certament notable i monumental i que, a més a més, havia contingut elements de mobiliari litúrgic d'avantguarda, com ho acrediten, no només les esmentades cadira i ara de Pere Roger, sinó també els que sabem que s'han perdut, com ara el frontal d'altar romànic, de plata daurada i pedreria, que va haver de ser fos per exigències

dels darrers assetjadors francesos de la ciutat.

Algunes dades textuais, gens fàcils d'interpretar, permetien alhora copsar alguna característica (Villanueva, 1809) o algun element peculiar del temple, com ara la galilea, és a dir, un atri o nàrtex occidental que tenia una funció plural, esmentada molt sovint, i a la qual s'han referit, no obstant això, pocs autors (Español, 1996).

A partir d'una recerca exhaustiva de tipus documental, algun intent seriós havia topat amb dificultats d'interpretació insuperables. Altrament, a l'hora d'analitzar la topografia antiga de la ciutat, s'havia pensat en la probabilitat que el mateix lloc on s'alça la seu, havia estat ocupat pel temple romà més important de la *ciuitas*, sense poder confirmar aquesta suposició amb evidències arqueològiques ni amb referències documentals. Com podem veure, ben poca cosa per no dir res.

Queda clar que no era possible intentar resoldre aquests problemes –els precedents del temple actual– si no era a partir de la recerca arqueològica que, no solament havia de fer aflorar fonaments, superposicions i senyals tangibles d'estructures, en darrera instància, una lectura de l'ocupació del lloc des del no-res fins ara, sinó facilitar la interpretació de textos obscurs a partir de noves òptiques d'aproximació. Era, però, una tasca complexa que requeria trobar el moment oportú per escometre-la.

El projecte Picasso, que va posar a punt a Girona un sofisticat sistema de prospecció geofísic, en el qual hi col·laborà decididament l'Ajuntament de la ciutat, el capítol de la Seu i la Universitat de Girona, en va ser el detonant (Nolla, 1996; Freixas *et al.*, 2000). Al seu torn, l'èxit i els contactes d'aquells dies van fer possible la sol·licitud més endavant del programa Progress, liderat des de Girona, que lligava amb uns objectius molt nous prospecció geofísica i recerca arqueològica en l'àmbit urbà (Freixas *et al.*, 2000; Palahí *et al.*, 2000). Aquest projecte va fer possible dues grans campanyes d'excavació els anys 1998 i 1999 a l'interior de la nau gòtica i a l'escalinata de la catedral, que van donar uns resultats notabilíssims (Freixas *et al.*, 2000; Palahí *et al.*, 2000; Freixas/Nolla, 2002), i que han estat completats recentment pels sondejos efectuats en el subsòl de les sales de sosteniment de l'antic refectori, de l'ala occidental del claustre, i de l'antiga sala capitular, avui destinada a Museu-Tresor de la Catedral. (Garcia *et al.*, 2002; Canal *et al.*, 2003).

Altrament, i de manera paral·lela, s'havien identificat i començaren a ser catalogats i estudiats un seguit de grans blocs arquitectònics decorats de factura antiga, de gres de Domeny/Taialà, que procedien del buidat del carre-

gament de la volta de la darrera crugia del temple, dut a terme l'any 1966 (Marquès, 1966-1967), alguns dels quals eren peces romanes, de mides i característiques que feien pensar que podien pertànyer a un *aedes* pagà. Quedava clar que eren blocs que havia aprofitat l'obra romànica, i també la gòtica, i que havien de procedir amb tota seguretat de l'entorn immediat. Va ser un descobriment singular.

A aquesta concentració de sinèrgies, cal afegir els treballs sobre història urbana que havien fet possible descobriments importantíssims, entre els quals, la identificació de la planta teòrica fundacional de la ciutat (Burch *et al.*, 2000), del fòrum urbà, o de l'evolució de l'àrea de la catedral entre l'antiguitat tardana i l'any 1000 (Canal *et al.*, 2003).

El conjunt d'aquestes aportacions ens permet, ara, fer una aproximació prou detallada i global a l'evolució del lloc, des del no-res fins a l'actualitat, amb la presentació d'un seguit d'hipòtesis alguna de les quals, certament, pot ser discutible, però que, de moment, són les que millor s'adeqüen al conjunt de dades que remenem i que cada cop són més nombroses i més fermes.

LA TRANSFORMACIÓ DE L'EMPLAÇAMENT

A partir del que ens ha proporcionat l'excavació arqueològica, l'anàlisi de les restes lítiques decorades i els estudis d'història urbana, podem descriure el procés de la següent manera: *Gerunda* fou fundada *ex novo* durant la tercera dècada del segle I aC per servir de fortalesa militar. Dins d'un perímetre murat irregular, adaptat admirablement a l'orografia del lloc, es definí una ciutat perfectament regular, a partir d'un eix principal nord-sud –el *cardo maximus*, actual carrer de la Força, el tram *intra muros* de la via romana– i d'uns altres de paral·lels i perpendiculars. Una trama perfectament regular d'*insulae* rectangulars amb l'eix llarg est-oest (Burch *et al.*, 2000). Aquest disseny global contemplava un seguit de places polivalents entre les quals hi havia el fòrum que se situava en un dels pocs punts factibles i que ocupava les actuals plaça de la Catedral, l'escalinata i el solar de la seu, on antigament s'alçava el temple romà. En aquest lloc, els arquitectes saberen treure profit del fortíssim desnivell que separa l'emplaçament del temple i, més tard, de la catedral, respecte de la plaça inferior. El que d'entrada podia semblar un problema insoluble, esdevingué un valor afegit. A la part baixa s'hi varen allotjar els serveis d'administració civil i econòmica del fòrum, ben connectada a les

portes principals, nord i sud, mitjançant el *Cardo Maximus*. La part alta era reservada a l'espai sagrat, ocupat pel temple, en posició dominant, absolutament preminent, i amb una forta càrrega simbòlica. Calgué bastir una escala que posés en relació un espai i l'altre. Per problemes de desnivells, la plataforma superior es disposà a dues altures, una primera, més estreta lligada a l'escala i, uns dos metres més amunt, la principal, senyorejada pel gran edifici cultural en posició central i simètrica.

Els sondejors han permès identificar alguns dels grans murs de contenció d'època romana que serviren per "domesticar" un espai salvatge i aspre, aparentment inocu, tal com l'escala primigènica, per sota de l'actual, que continuà en ús fins als darrers anys del segle XVII, quan la nova l'engolfí i la substituï. Era una obra d'*opus caementicium*, amb recobriment de pedra sorrenca i que en el tram final era bastida sobre una volta de mig punt que servia, també, per comunicar, sense haver de fer un gran tomb i per sota d'una mena de pont o de gran porxada, el sector sud i nord-oriental de la plaça foral.

Tots els indicis que poseïm fins ara fan sospitar que aquest sector central de la ciutat, l'àrea foral, no fou objecte de canvis significatius fins a l'època carolíngia. A partir del segle X i, preferentment, de la segona meitat, comencem a constatar modificacions significatives com l'edificació de cases adossades a l'escalinata de Santa Maria i la transformació i ocupació religiosa (esglésies de Sant Genís i Santa Maria de les Puelles) i privada del pòrtic foral, i de la zona de la basílica civil que mutaren fortament l'aspecte del lloc. Menys coses coneixem del sector alt, llevat de l'existència, d'ençà, com a mínim, del 834, d'un temple-catedral dedicat a Santa Maria (Marquès, 1993, doc. núm. 2) o les reformes endegades més enllà, cap al nord i a l'est, com a conseqüència de l'ampliació del perímetre de la ciutat novament fortificada, un sector perifèric que més endavant estarà del tot lligat a la catedral i al bisbe (Garcia *et al.*, 2002; Canal *et al.*, 2003).

EL PROBLEMA DE LA CATEDRAL DE L'ANTIGUITAT TARDANA

Una qüestió debatuda i de llarga confrontació que, malgrat tot i de moment, caldria donar per acabada. Sigui o no estrany i rar, el temple inicial amb funcions de catedral se situà a Sant Feliu, en posició suburbana, al costat de la porta nord de la ciutat. Al seu redós cal cercar l'*episcopium* i altres dependències associades a l'activitat eclesial. L'any 817 (Martí, 1997, doc.

núm. 1) encara se l'esmenta com a seu episcopal en solitari, més de quaranta anys després de la sortida del domini emiral. Al llarg de tota aquesta centúria i bona part de la següent, Sant Feliu va continuar essent cocatedral i, més enllà, col·legiata abacial lligadíssima al temple mare (Clara i Marquès, 1992; Canal *et al.* 2000; Canal *et al.*, 2003).

Les dimensions reduïdíssimes de la ciutat –la *parua Gerunda* del poeta Prudenci–, amb poc menys de 5 hectàrees, i el prestigi enorme del màrtir Feliu ajuden a explicar aquesta tria. Aquests fets ens fan plantejar la següent pregunta: quina era la situació de l'antiga àrea foral i, concretament, del sector sagrat?

Intentar, pocs anys enrere, respondre a aquesta qüestió hauria estat impossible si es pretenia fer-ho amb dades tangibles i no pas fent suposicions sobre suposicions.

Les excavacions arqueològiques han permès identificar imponents estructures d'època romana –grans murs de sosteniment– que serviren per integrar aquell sector a l'estructura urbana, minimitzant i regularitzant desnivells abruptes. Tanmateix, s'han recuperat, com s'ha dit, un conjunt significatiu de blocs arquitectònics, en particular, fragments de cornises obrats amb pedra sorrenca que, procedents de vells edificis romans, foren reutilitzats a la fàbrica romànica del segle XI i, més endavant, a la gòtica. I també conservem, originaris de la mateixa seu, una gran quantitat de fragments petris, alguns bellíssimament decorats, clarament romànics. No hi ha, fins ara, un sol fragment al qual puguem atribuir una cronologia entre el món clàssic i el romànic. No hi ha, de moment, evidències arqueològiques ni arquitectòniques d'un edifici tardoantic o carolingi.

Si ens centrem en la informació ben consistent que l'anàlisi detallada del sector foral ens proporciona, observarem que aquell espai central de l'estructura urbana continuà sense gaires canvis substancials fins a mitjan segle X, moment a partir del qual es va fer evident la densificació de l'espai urbà i la privatització accelerada del pòrtic i de la basílica civil, procés que hauria començat a produir-se lentament a partir del segle IX, i del qual en podrien ser una mostra les dues esglésioles de Sant Genís i de Santa Maria de les Puelles, disposades quasi simètricament en el sector occidental de l'actual plaça de la Catedral (Canal *et al.*, 2003).

Certament no tenim dades del sector oriental fins molt a finals del segle X, però tot fa pensar que no fou fins ara, amb l'entrada definitiva de l'*episcopium intra muros*, que el sector va ser objecte de modificacions substancials i

de llarg abast, si deixem de costat l'existència ben documentada i ben ubicada de Santa Maria, ja catedral d'ençà de la seva primera aparició l'any 834 (Canal *et al.*, 2003)

La nostra proposta, llançada agosaradament fa ben poc (Freixas *et al.*, 2000), però que fins ara mateix és la que millor s'adiu als documents que tenim entre mans, és la de suposar que no hi hagué necessitat de bastir un edifici sinó que s'aprofità, tot transformant-lo mínimament, el temple pagà, tal com ha passat en molts altres llocs d'arreu del món circummediterrani, i ben visible encara avui, per exemple, a la catedral de Siracusa (Freixas *et al.*, 2000; Mira/Zaragoza, 2003). Després de dos-cents anys d'existència, i quan fou voluntat de la jerarquia eclesial fer entrar, dins dels murs de la ciutat, la seu física del bisbat tot ocupant l'àrea més preeminent del clos urbà, el vell edifici de culte va quedar obsolet i poc digne, essent necessari bastir-ne un altre de més gran, més modern i més útil.

Caldria considerar, tanmateix, diverses possibilitats que, de moment, no podem resoldre amb tota seguretat. Dins d'aquesta hipòtesi plantejada suposem l'existència, sense entrebancs ni modificacions, del temple foral, tal com succeí en molts altres llocs –a Barcelona, per exemple– i perfectament d'acord amb la legislació baiximperial (Janvier, 1969). Hi ha, però, diferents probabilitats. En primer lloc, podríem suposar que el temple i l'àrea sagrada de la plaça urbana quedaren closos i sense ús, però protegits de la destrucció, fins després del lliurament de la ciutat als francs (785), quan es decidí, potser per assegurar la defensa física de la seu episcopal, cristianitzar aquest temple i convertir-lo en església catedral conjuntament amb la vella seu, la de Sant Feliu, molt més exposada per la seva ubicació a l'acció destructiva d'un atac enemic. Potser les atzagaiades musulmanes, formidables les del 793 i, potser també les del 827, haurien propiciat aquella decisió.

Aquest escenari és, de moment, el que preferim i el que ens sembla més en consonància amb allò que coneixem.

Un altre supòsit, de fet, una variant de la hipòtesi que acabem de plantejar, ens indicaria l'aixecament d'una església en el mateix indret del temple romà immediatament després de l'ocupació pels francs, fet que podria lligar-se, hipotèticament, no ho oblidéssim pas, amb una acció simbòlica de cristianització del lloc ocupat per la mesquita-aljama. No hauria estat fins més tard, com a conseqüència de les dures aceifes emirals que aquesta edificació hauria estat promocionada a catedral.

Finalment, podríem suposar una cristianització més antiga, en un

moment imprecís que es podria situar probablement després dels edictes promulgats per Teodosi (379-395), prohibint el paganisme i tancant els temples. Hauria estat, en tot cas, una església menor, l'única dins el clos fortificat. Malgrat la manca de proves, és raonable suposar que el lloc hauria esdevingut mesquita durant bona part del segle VIII i, més endavant, consagrada (de nou?), hauria passat a ser catedral.

LA SEU ROMÀNICA

Ja hem vist la gran paradoxa. De ser una de les seus romàniques menys conegudes i més misterioses (Freixas *et al.*, 2000), ha esdevingut un edifici tangible i real, un dels més ben coneguts entre les seus romàniques catalanes, i que ho serà encara més, ben aviat, quan s'acompleixin un seguit d'estudis monogràfics endegats. Això ha estat possible gràcies a les esmentades excavacions arqueològiques efectuades a l'interior de la nau i a l'escala (1998-1999) i complementades per l'exploració dels sectors occidentals del claustre, i per una anàlisi acurada de les fonts documentals d'època medieval i moderna.

No repetirem, no és el lloc i ja s'ha fet, el resultat detallat d'aquells treballs (Freixas *et al.*, 2000; Freixas/Nolla, 2002). Presentem aquí, a grans trets, la planta de l'edifici, el seu alçat i les característiques generals, amb el benentès que, cal recordar-ho en tot moment, l'edifici no era acabat completament quan es consagrà el 21 de setembre de l'any 1038 i que, de fet, continuà bastint-se i ennoblint-se durant pràcticament tota la seva existència, tal com pertoca a una construcció d'aquella magnitud i importància.

Catedral i canònica van ser la gran obra que la comtessa Ermessenda i el seu germà, el bisbe Pere Roger, van bastir a Girona al tombar de l'any mil (Pladevall, 2000). El nou temple tenia planta basilical, d'una sola nau, amb un transsepte ben remarcat i amb una mena de nàrtex de doble pis enganxat a la façana de ponent, davant de l'escalinata, que la documentació esmenta amb el nom de galilea i que la recerca arqueològica va permetre conèixer amb tota precisió.

De planta rectangular i amb dues dependències quadrades de nou metres de costat, disposades simètricament a nord i a sud, aquesta galilea servia, no només per protegir i emfasitzar la portalada principal de la seu romànica, emplaçada al capdamunt de la monumental escalinata, sinó també com a

lloc d'inhumacions privilegiades, sota arcosolis pintats de blau, entre d'altres, les de la comtessa Ermessenda i del bisbe Pere Roger, traslladats a l'interior del temple al segle XIV per desig i requeriment explícit del rei Pere el Cerimoniós. Indret amb una forta càrrega simbòlica, com a pas transicional de la mort (món terrenal) a la vida (món espiritual), aquesta galilea servia alhora per superar elegantment el desnivell entre la primera esplanada, a tocar l'escalinata, i el paviment del temple, uns dos metres per sobre. La contemplació del conjunt des de baix de tot, des dels peus de l'esmentada escalinata, havia de comprendre per la seva imponent escenografia i formidable monumentalitat, una percepció semblant a la que avui podem tenir davant la catedral de Lo Puèg, a l'Alvèrnia. Sis-cents anys més tard, l'enderrocament de la façana de ponent de l'edifici romànic, en particular, la galilea i la torre sud, i la construcció de la nova façana de tancament de l'espai gòtic i de l'escalinata barroques, van conferir encara més espectacularitat a aquest escenari.

A banda i banda de la galilea s'alçaven, com s'ha dit, dos cossos d'edifici tot embolcallant la porta principal i el mateix espai de la galilea. Eren dues torres a nord i a sud, que allotjaven respectivament el baptisteri i les escales d'accés a la capella del Sant Sepulcre, un espai que ocupava la part superior de la galilea i sobre el qual, al segle XIV, l'arquitecte i mestre major de la seu, Pere Sacoma, hi va aixecar una torre quadrangular o poligonal, coronada per un penell en forma d'àngel, obrat per l'arquitecte i escultor mallorquí Pere Morei.

Tot fa pensar que, en alçat, la torre septentrional era més baixa que la meridional, esmentada en la documentació com a "cloquer vell", un campanar bessó i d'igual altura que l'anomenada torre de Carlemany, bellíssim exemple de cloquer llombard reutilitzat en la fàbrica gòtica com a contrafort.

La galilea, el nom de la qual apareix citat per primer cop al *Liber Tramitis*, relligat entre 1027 i 1048, al·ludint a la desapareguda *galilea* de Cluny II, bastida per l'abat Odiló a començaments del segle XI, tenia una única porta que comunicava amb l'exterior, disposada simètricament sobre l'eix longitudinal de l'absis del temple i de la vella escalinata, en posició frontal al capdamunt d'aquesta. Dins de la galilea, s'accedia a la basílica per unes escales, refetes algunes vegades, i una gran portalada, emmarcada per belles mitges columnes sobre bases àtiques, obrades en pedra sorrenca aprofitada. Les restes trobades d'aquesta portalada permeten conèixer la seva configuració i és molt probable que alguns dels fragments escultòrics que es conserven esparsos a la catedral, haguessin pogut pertànyer a algun dels seus muntants, arqui-

voltes o bé al mateix timpà (Freixas/Nolla, 2003). És gairebé segur que un fragment de capitell de pedra sorrenca, amb decoració geomètrica i vegetal, llis i recte a la part posterior per haver estat encaixat en el mur, va servir de suport d'un dels arcs torals de la volta de canó que cobria la seu romànica.

En aquesta façana i a cada costat, s'obrien dues fornícules funeràries, les principals de les quals, com s'ha dit, allotjaren, a migdia, el sarcòfag de la comtessa Ermessenda, tan lligada a la gènesi d'aquell edifici i, a tramuntana, el del comte Ramon Berenguer II Cap d'Estopes, el seu besnét. Al costat sud, la porta que menava cap al campanar i la capella de Sant Sepulcre, amb un altre nínxol funerari i, al nord, semblantment, conduint, però, cap al baptisteri. Al costat occidental, a banda i banda de la porta, dues noves fornícules serviren per allotjar-hi sarcòfags i, versemblantment, hi havia dos grans fines-trals, closos, com la porta, amb reixes de ferro.

El pis superior de la galilea, com s'ha dit, era un espai amb altar destinat a capella sota l'advocació del Sant Sepulcre, espai al qual s'accedia per unes escales des de la torre i que comunicava per unes obertures amb l'interior de la nau del temple. Les advocacions usuals d'aquestes capelles a sant Miquel, al Salvador i al mateix Sant Sepulcre, responen sempre a la noció del trànsit de la vida en pecat, omnipresent en el món exterior, cap a la salvació eterna que s'obté mitjançant la contrició i la pregària. En realitat, a banda d'altres possibles actes litúrgics, en aquests tipus de capelles s'hi celebraven misses pels difunts, per bé que hi ha dubtes sobre l'ús litúrgic en temps del romànic de les galilees de doble pis, a diferència de les carolíngies. L'accés interior i no pas exterior exclouria, d'altra banda, la hipòtesi del seu ús com a tribuna senyorial (Krüger, 2001). De vegades dedicades al segon patró de l'església, sembla que l'origen d'aquests tipus de construccions elevades als peus del temple no s'haurien de relacionar amb els *westwerke* carolíngis, en referència a l'emblemàtica però desapareguda capella del Salvador de l'abadia de sant Riquier, sinó que el model d'aquestes construccions es fa néixer en el temple de Cluny II que, a començament del segle XI, va aixecar l'abat Odiló, amb un cos d'edifici de doble pis als peus de l'església, com també va succeir en altres indrets de la Borgonya, com ara Sant Germain d'Auxerre, Paray le Monial, Sant Filibert de Tournus, Vézelay, Charlieu, o de Suïssa, com Romanmôtier i Payerne .

La galilea de doble pis de Tournus ens sembla el referent més proper a Girona, tant per l'estructura semblant de façana que també podia haver tingut la nostra seu, amb dues torres emmarcant la façana occidental de doble plan-

ta, rematada amb frontó, i murs despallats i austers, però que s'haurien enriquit rítmicament i ornamental amb els elements llombards de bandes, arcuacions cegues i dents de serra, com és visible encara avui a la torre de Carlemany. La galilea de Tournus, de primers del segle XI, és tinguda com l'exemple més impressionant per les seves dimensions, el més ben conservat i un dels més antics. Al pis superior s'hi accedeix des de la mateixa galilea, com a Girona, i no pas des de l'interior de la nau del temple. Entre 1030 i 1040 s'estava acabant de construir. És a dir, que és una obra plenament contemporània de Girona. Els quatre pilars circulars que sostenen les voltes d'aresta i de canó del pis inferior de la galilea de Tournus, es perllonguen a la monumental planta superior, de tres naus, la central amb volta de canó sostinguda per arcs torals que descansen en pilastres recolzades directament damunt el pilars circulars. Aquest espectacular espai s'obre a l'interior de les naus del temple per un gran arc central, avui cegat per la presència de l'orgue, i per una diminuta galeria de dos arcs i una porta a cada nau lateral. Les portes potser van servir també d'accés en altre temps des de l'interior de les naus mitjaçant escales de fusta. Per la seva banda, la presència a Sant Vicenç de Cardona d'una columna inacabada, podria assenyalar la intenció no realitzada de bastir un espai per damunt de la façana, seguint un projecte similar a Girona.

Lleugerament desplaçat cap a tramuntana, davant de la galilea de la seu de Girona s'obria una petita esplanada on era emplaçat el pedró, una mena de placeta, un espai de notable significació simbòlica amb motiu de determinades celebracions litúrgiques.

L'accés al temple, igual que ara, es feia per tres portes, una –ja ho hem vist– oberta a ponent, a la galilea i a l'escalinata principal; una segona a migdia, el precedent de l'actual porta dels Apòstols, i la septentrional, l'actual de Sant Miquel. Les tres, a diferència d'ara, donaven a l'exterior, a la ciutat, oferint, doncs, diferents aproximacions i possibilitats. Coneixem bé l'occidental i la nord, modificada en un moment avançat de la seva història, i amb la mateixa llum, i cal imaginar semblants característiques també per a la meridional. Per ara ens és impossible adscriure a alguna d'aquestes tres portalades alguns dels elements petris que es conserven a la seu.

La nau única, coberta amb volta de canó, feta versemblantment de pedruscall i morter de calç, era d'uns 15 metres d'amplada –una llum molt considerable, només similar pel que sabem a les naus de l'església de Sant Ponç de Tomeres i de la seu de Vic–, reforçada per arcs torals recolzats damunt pilastres semicirculars coronades amb bells capitells, unes i altres de greda,

exactament igual que els elements ornamentals de la façana i el tractament de les arestes exteriors de l'edifici, i també altres punts considerats significatius, com pot observar-se, encara ara, en el cos inferior de la torre de Carlemany, el segon cloquer de la seu. Aquesta nau, certament monumental per l'època, definia un espai de poc més de 60 metres de llarg –uns 27 metres fins al creuer–, i més estret a l'absis, il·luminat d'acord amb el model llombard al qual pertany l'edificació, amb un seguit de finestres ocupant l'espai entre els arcs torals. Al fons, un gran absis, enlairat, llarg i estret, del qual en coneixem la fonamentació i, al seu davant, un transsepte de notables proporcions encaixant nau i capçalera. És segura la manca d'un cimbori i molt probable l'existència d'unes absidioles a un costat i altre de l'absis principal. La torre de Carlemany, el segon campanar de la seu, d'uns 9 metres de costat, cloïa el braç septentrional del creuer, i tenim indicis per suposar que la part inferior, aquella que quedava a nivell de la catedral, era oberta constituint un apèndix del temple, lloc on disposar-hi una o més capelles.

En definitiva, estem davant d'un edifici de planta basilical, aixecat per mestres d'obres vinguts de la zona dels llacs del nord d'Itàlia, o bé bastit per mestres d'aquí que tenien al davant el patró llombard. Així ho deixen entreveure els elements conservats d'aquesta construcció, en particular, la torre de Carlemany i les restes descobertes recentment. Els projectes de les esglésies de Sant Pere de Rodes o de Sant Andreu de Sureda, que molt als inicis del segle XI enllaçaven amb els models carolingis, havien quedat ja del tot apartats a Catalunya davant l'arribada de les novetats llombardes. Una anàlisi acurada de les evidències conservades de la vella seu de Pere Roger i alguna referència documental que hem pogut confrontar fan possible definir-ne l'alçada i, per tant, aproximar-nos amb fidelitat als volums que oferiria aquell edifici situat, recordem-ho, en una posició preminent i dominant, el lloc més emblemàtic de la ciutat.

No seria gens estrany que la fesomia de la seu romànica de Girona no diferís gaire d'edificis pròxims en el temps i en el territori. Podem fer-nos una lleugera idea si ens situem davant construccions com Sant Vicenç de Cardona, consagrada dos anys més tard que Girona (1040), Sant Miquel de Fluvià (1066), o la menys "llombarda" catedral d'Elna, que té la nau central de 8 metres d'amplada i que va seguir una història paral·lela a la de Girona fins a l'estruncament del projecte gòtic de substitució de l'edifici anterior que va permetre que la seu rossellonesa conservés fins avui la fàbrica romànica. La nau de la de Girona, com la de Vic, la de Narbona –l'edifici carolingi del 890

va ser refet del tot al segle XII amb una nau de 12 metres d'amplada— i altres construccions romàniques perdudes revelen, com ha estat remarcat, la generalització arreu de l'Europa meridional i el relleu que va tenir des dels inicis del segle XI el model de nau única (Paul,). A ningú no se li escapa que, partint del espai romans coberts amb volta i dels exemples propers conservats, com el nimfeu de Diana a Nimes, l'arquitectura romànica va servir de pont per a l'ús generalitzat dels espais únics en l'arquitectura gòtica dels segles XII al XV. Recordem un cop més que, des del segle XI, es va adoptar a la Provença, indret fortament romanitzat, l'ús dels espais únics coberts amb volta de canó, com ho acrediten les catedrals d'Avinyó, Cahors i Aurenja.

En darrer terme, atès que la catedral romànica de Narbona té una cronologia posterior a Girona i Vic, aquestes dues seus són, avui per avui, els referents primers d'edificis catedralicis romànics que en l'àmbit meridional de l'Europa mil·lenària adopten el model de nau única traça que, fins a la darrera de l'Edat Mitjana i sense solució de continuïtat, es va perpetuar al llarg de quatre-cents anys. En són un bon exemple al segle XII les naus dels temples catedralicis d'Agde, Besiers, Magalona, amb amplades d'entre 13 i 14 metres, i de les esglésies de Sant Ponç de Tomeres i Sant Orens de Llarreule, que s'acosten als 15 metres.

Tenim, ara, al davant un edifici tangible i no un fantasma incorpori, una seu episcopal imponent, digna de la ciutat que l'acollia. La perla d'un conjunt episcopal que, recordem-ho, acabava de fer un esforç i una tria decidida per entrar i modificar substancialment l'espai privilegiat, en el mateix cor de la ciutat antiga, renunciant a una part del seu passat històric (Canal *et al.*, 2003). Convé, al mateix temps, tenir ben present que la construcció de la nova seu de Santa Maria va ser paral·lela de l'edificació del gran conjunt canonical que va acabar de donar forma a tot el barri catedral, transformant notablement tot el sector nord d'aquella àrea, uns treballs enormement complexos des d'un punt de vista tècnic, molt costosos i molt ben conservats, que hem pogut estudiar detalladament en aquests darrers anys (Garcia *et al.*, 2002; Canal *et al.*, 2003), i que van modificar i domesticar substancialment una zona complicada i, aparentment, difícil d'aprofitar.

La història de la seu romànica —l'obra de la seu—, no es clogué qual el 21 de setembre de 1038 era consagrada. Tot fa pensar que l'edifici i bona part de la canònica eren prou enllestits, però calgué continuar treballant-hi per cobrir espais, per decorar-los, per embellir-los o per modificar-los en funció de noves necessitats i circumstàncies. Si bé sabem del cert que l'espai claustral

existia ja en el segle XI i ben segur vers el 1038 i fins i tot abans, aquest fet no invalida, ans al contrari, la possibilitat de suposar que l'aspecte actual de les arcades i decoracions sigui més tardana, de ben entrat el segle XII. Altrament degué passar amb la decoració de les portes i en la creació de altars dins de la basílica, alguns dels quals, com el de santa Anastàsia, ens són coneguts des de molt aviat.

Les excavacions arqueològiques, l'anàlisi detallada de la documentació coneguda i dels materials arqueològics recuperats i conservats, ha fet possible tornar a interpretar o trobar explicacions raonables i versemblants a aspectes de la història d'aquest edifici, bastit durant l'episcopat de Pere Roger, difícils d'explicar. Era conegut, però potser no del tot assumit, el fet que la galilea i la façana occidental de l'edifici romànic, afectats, no cal dir-ho, pel temps i pels homes, continuà dempeus fins a principis del segle XVIII. Fa només tres-cents anys d'això, com també que l'escala actual, construïda en la darrera dècada del segle XVII, colgà i féu servir de fonaments l'escalinata anterior, més estreta i més curta, menys monumental, però que tenia, com l'actual, tres replans, una estructura esmentada per primer cop el 1035 i que l'excavació arqueològica i la història urbana permeten considerar d'origen romà.

Sorpren recordar que, tal com deixa veure la taula de la Pietat pintada per Pere Matas, l'obra gòtica embolcallava la romànica que servia de punt d'ancoratge i recolzament de les bastides i xindris i que no era enderrocada i suprimida fins haver enllestit un nou tram, una nova crugia, que la lentitud ocasionada per la manca de recursos de la construcció del nou edifici, va allargar una situació complicada, incòmoda i que féu arribar a exclamar, al capítol, que la seu gironina era la més lletja i lamentable de *tot lo Principat*, fins al punt que hom decidí cloure la part gòtica amb un mur amb rosassa, lligant-la a la romànica existent, en un moment que semblava insuperable.

BIBLIOGRAFIA

Burch *et al.*, 2000

BURCH, J./NOLLA, J. M./PALAHÍ, L./SAGRERA, J./SUREDA, M./VIVÓ, D., *La fundació de Gerunda. Dades noves sobre un procés complex de reorganització d'un territori*, Empúries, 52, 2000, Barcelona, p. 11-28

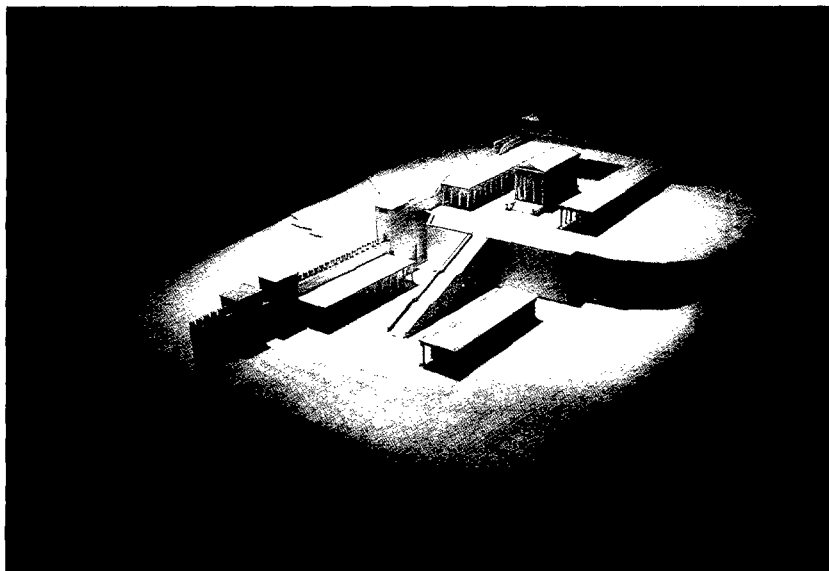
Canal *et al.*, 2000

CANAL, J./CANAL, E./NOLLA, J. M./SAGRERA, J., *El sector nord de la ciutat de Girona. De l'inici al segle XIV*, Ajuntament de Girona, 2000, col·lecció Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica.

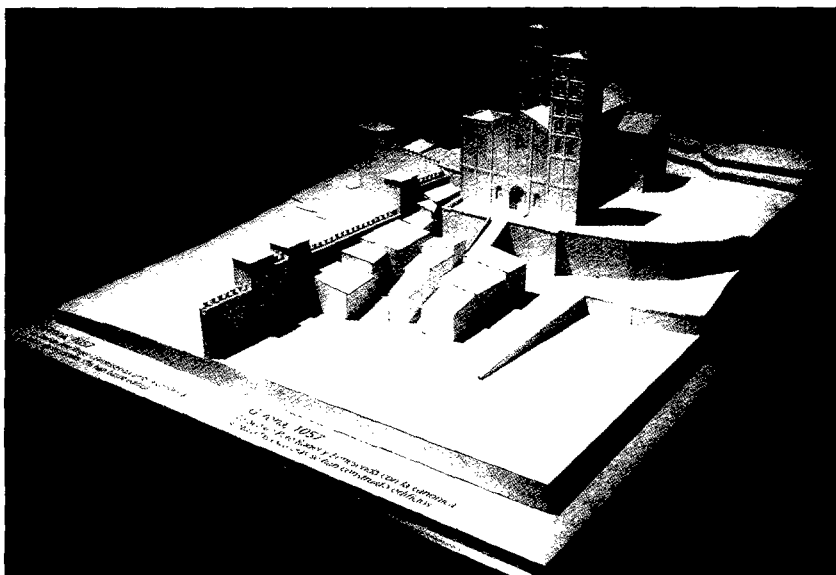
- Canal *et al.*, 2003
- CANAL, J./CANAL, E./NOLLA, J. M./SAGRERA, J., *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval*, Ajuntament de Girona, 2003, Col·lecció Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica.
- Clara-Marquès, 1992
- CLARA, J./MARQUÈS, J. M., *Sant Feliu de Girona*, Girona, 1992, Col·lecció Sant Feliu.
- Español, 1996
- ESPAÑOL, F. *Massifs occidentaux dans l'architecture romane catalane*, Les cahiers de Saint-Michel de Cuxa, núm.XXVII, Codalet [s.n.],1996, p.57-77.
- Freixas/Nolla, 2002
- FREIXAS, P/ NOLLA, J. M. *Geofísica i arqueologia. La catedral romànica de Girona a la vista*, Lambard. Estudis d'art medieval. Institut d'Estudis Catalanas. Barcelona, 2002, p.147-172
- Freixas/Nolla, 2003
- FREIXAS, P./NOLLA, J. M. *La catedral de Girona.L'obra de la Seu*. Catàleg de l'exposició. Fundació "La Caixa", Girona, 2003, p.166
- Freixas *et al.*, 2000
- FREIXAS,P/NOLLA,J.M./PALAHÍ,L./SAGRERA,J./SUREDA,M.,*La catedral de Girona. Redescobrir la Seu romànica*. Ajuntament de Girona. Girona, 2000.
- Gustau *et al.*, 2000
- GUSTAU, G./NOLLA, J. M./PALAHÍ, L./SUREDA, M., *Excavacions als soterranis de la catedral de Girona*, Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, 2002, p. 285-292.
- Janvier 1969
- JANVIER, Y., *La législation du Bas-Empire romaine sur les edifices publics*, Aix-en Provence, 1969, La Pensée Universitaires, LVI.
- Krüger, 2001
- KRÜGER, K. *Tournus et la fonction des galilées en Bourgogne*, Actes du Col-loque Avant-nefs et espaces d'accueil dans l'église entre le IV et le XII siècle, CTHS, 2000-2001, p. 414-423
- Marquès Casanovas, 1996-1997
- MARQUÈS CASANOVAS, J., *Restauración de la bóveda de la catedral*, Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, XVIII, 1966-1967, p. 377-384.
- Marquès, 1993
- MARQUÈS PLANAGUMÀ, J. M. (ed.), *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*, Fundació Noguera, Barcelona, 1993, 2 volums.
- Martí, 1997
- MARTÍ, R. [ed.] *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*. Fundació Noguera.Barcelona, 1997
- Mira/Zaragozà, 2003
- MIRA,E./ZARAGOZÀ, A. *Una arquitectura del gòtic mediterràneo*. Catálogo de la Exposición, 2 vols. Generalitat Valenciana. València, 2003
- Nolla, 1996
- NOLLA, J.M. *Prospeccions geofísiques a la catedral de Girona*, Terceres Jornades

ELS PRECEDENTS DE LA CATEDRAL GÒTICA

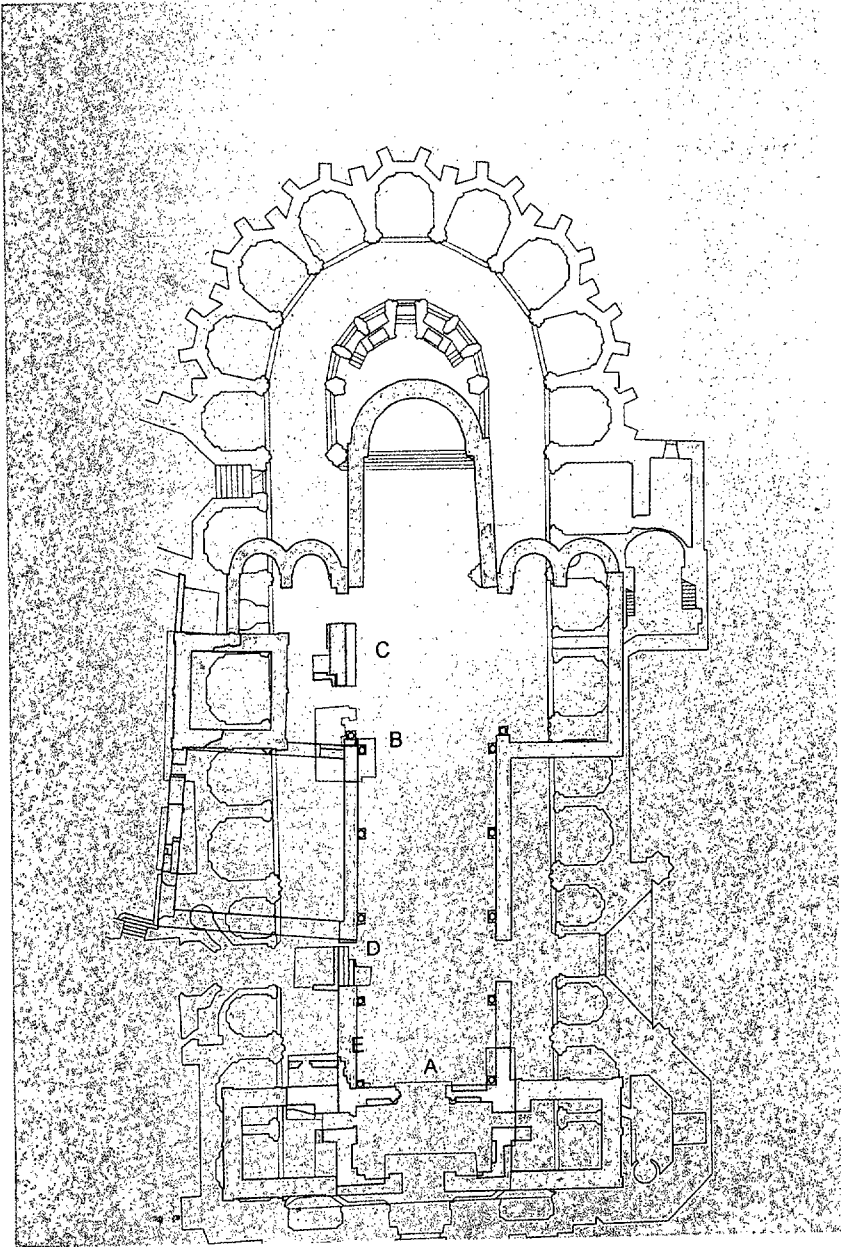
- d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Santa Coloma de Farners [s.n.], 1996, p. 388-394
- Palahí *et al.*, 2000
- PALAHÍ, L./ FREIXAS, P./ NOLLA, J. M./ SAGERA, J./ SUREDA, M., *Les excavacions a la catedral de Girona (1998-1999)*, Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Olot, 2000, p. 233-238.
- Paul,
- PAUL, V. *Le problème de la nef unique*, a Cahiers de Fanjeaux, 9. Tolosa de Llenguadoc, p. 21-53
- Pladevall, 2000
- A. PLADEVALL. *La comtessa de Barcelona, Ermessenda de Carcassona, i la seva contribució als inicis de l'art romànic*, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 2000, p. 17-18
- Villanueva, 1809
- VILLANUEVA, J. *Viaje literario a las iglesias de España*. Vol. XII-XIII, Madrid [s.n.], 1809

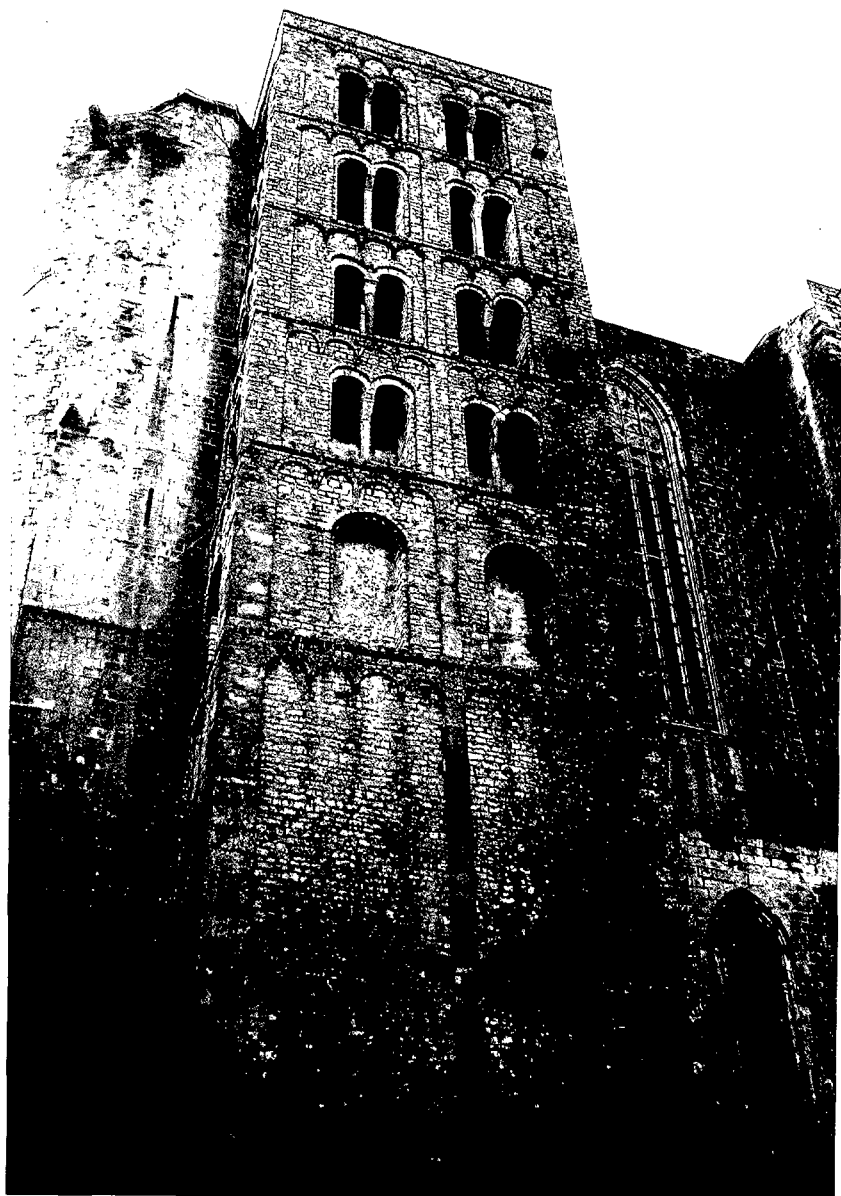
1. Restitució hipotètica del fòrum romà (segle II d.C.), on una escalinata anterior a l'actual connectava l'àrea sagrada, ocupada pel temple, amb el sector civico-militar.

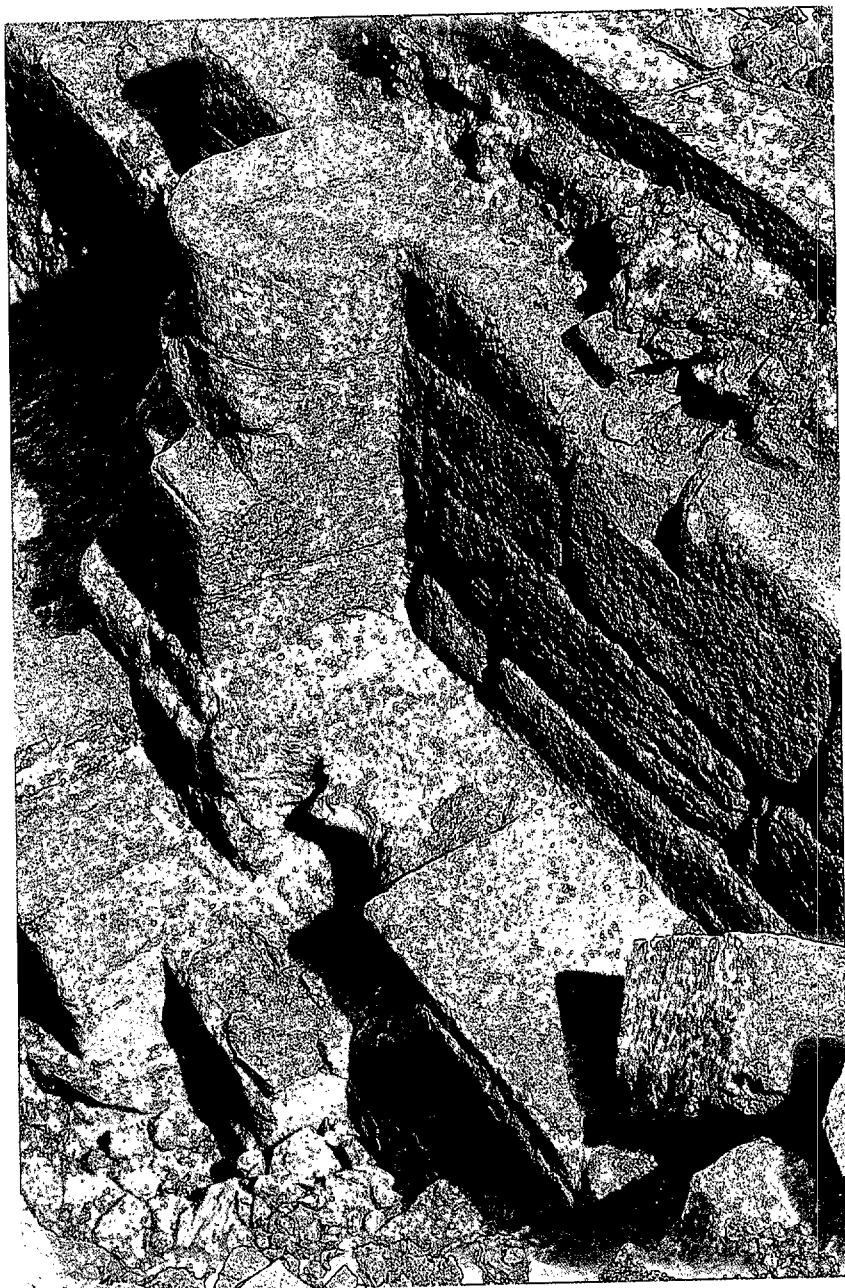
2. Fesomia del conjunt de la canònica i de la Seu romànica l'any 1057, després de ser consagrada pel bisbe Pere Roger (1038). A banda i banda de l'antiga escalinata hi havia edificis que van desaparèixer a l'hora de bastir l'actual.

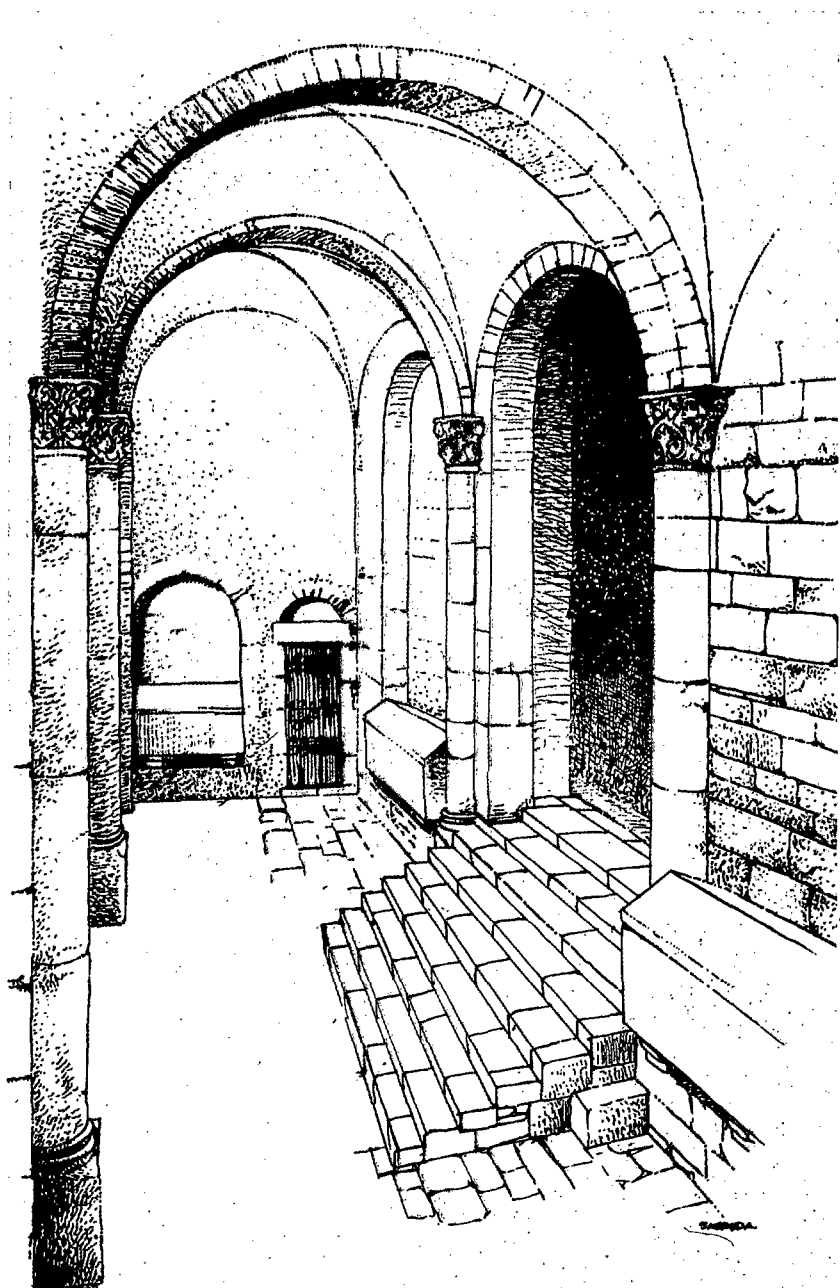
3. Planta de la Seu romànica, restituïda a partir de les darreres troballes arqueològiques i de les referències documentals.

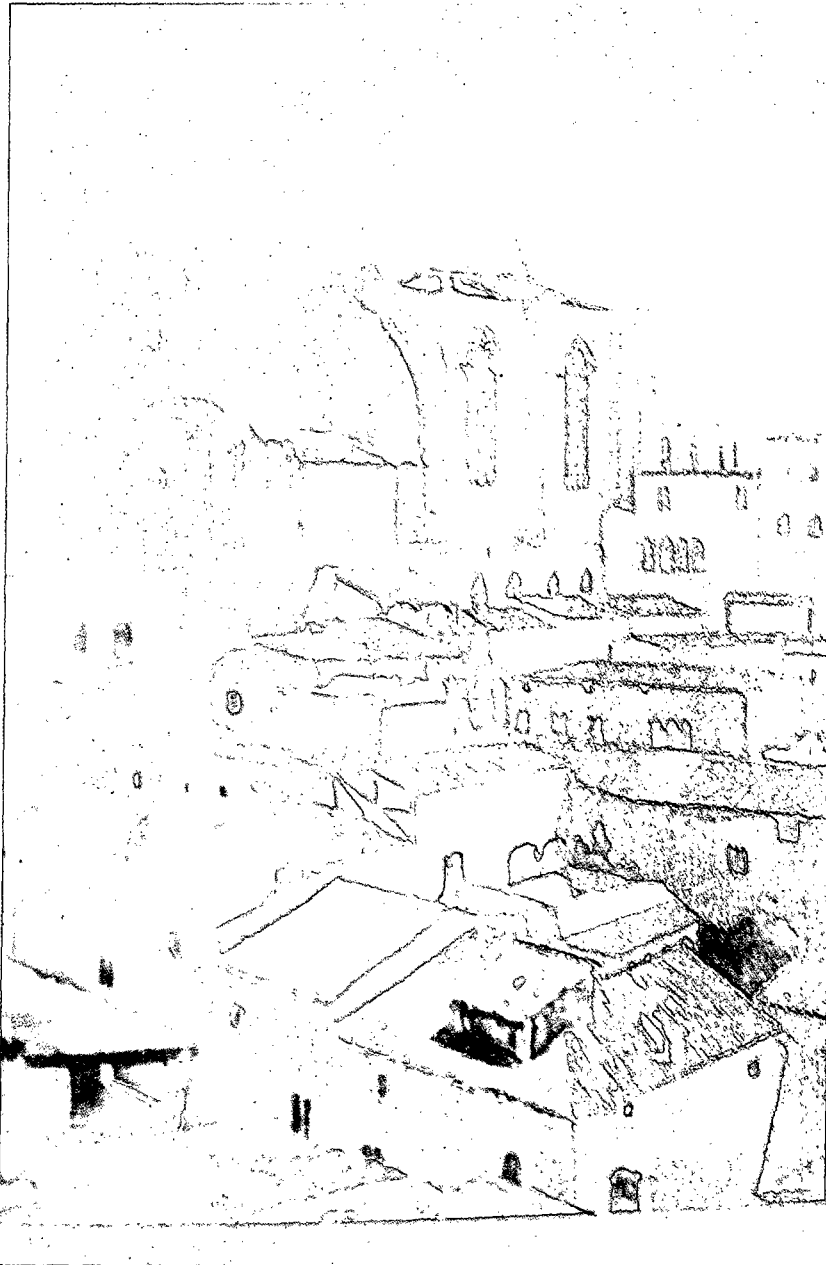
4. Torre de Carlemany, un dels cloquers de la Seu romànica conservat (segles XI-XII)

5. Detall d'un dels arcosolis destinat a enterrament, situat a la galilea, al costat de la porta de la Seu romànica.

6. Restitució hipotètica de la galilea de la Seu romànica (segle XI), feta a partir de les darreres troballes arqueològiques.

7. Panoràmica del Centre Històric de Girona. Proposta de restitució de la Seu romànica, amb la galilea i la torre del sepulcre, mentre avançava la construcció de l'edifici gòtic que anava fent desaparèixer la vella construcció romànica (Dibuix de Jordi Sagrera).